

Levelek Nádas Péterhez *Scheiber Sándor emlékezetéről*

Hidvégi Máté
Cáfolat



Fehér László: Dr. Scheiber Sándor
1998. olaj, vászon, 140 x 200 cm

Nádas Péter Világlo részletek című könyvében Scheiber Sándor professzorról írottakkal kapcsolatban magánlevelet küldtem a szerzőnek, amelyben elmondtam kifogásaimat. Mivel az ügyet a magyar közélet szempontjából nagyon fontosnak tartom, úgy gondoltam, hogy a levél mellett a nyilvánosság előtt is megszólalok.

A téma iránt fogékony baráti közegben, szellemi játékként, feldobom néha az értékrendünkre reflektáló kedvenc kérdésemet: ki volt a legnagyobb magyar zsidó? Goldziher Ignác, Löw Immánuel vagy Scheiber Sándor? Goldziher, akit az iszlámtudományok megalapítójaként tartanak számon világszerte,¹ és aki egész életét mégis Magyarországon töltötte? Löw, akit már életében „a földkerekség legtudósabb rabbijának” neveztek,² és aki mindvégig Szegeden maradt? Scheiber, akiről Ezra Fleischer mondta,³ hogy azok közé a kevesek közé tartozik, akik az óriási művüknél is óriásiabbak, és hogy csak Gershom Scholem volt ilyen, és aki bárhol megbecsülten, sőt, ünnepeelve élhetett volna, de

mégis a budapesti Józsefvároshoz maradt hűséges a halálig?

Jó ez a szellemi játék, mert szembesíti az embert az értékválasztásaival, hogy neki, és igazán neki mi a legfontosabb, mi a legnagyobb emberi érték. Szerintem – és tudom, ezzel sokan vannak így – Scheiber Sándor a legnagyobb magyar zsidó. Hozzá mérem magam: léphetek-e már az Ő ösvényén? Mit szólna a munkámhoz? Az életemhez? Mondaná-e, hogy továbbviszem a tanítását, és őrzöm az emléket? Sokszor gondolok Rá, és rajtakapom magam, hogy kérdezek Tőle, a 32 éve meghalttól. Ismertem, bár nem voltam tanítványa. Biológus-mérnök vagyok, és vallásomra nézve római katolikus. Nekem

mégis Ő a mérték. Ebbe a mértékbe rúgott bele Nádas Péter.

Nem vagyok író, de azt azért tudom, hogy Nádas Péter nagyon tud írni (ezen a szinten ez alapkövetelmény – mondaná Esterházy), és érzem, hogy a *Világló részletek* lehetne nagy mű. Ám a Scheiber Sándorról szóló pár oldalnyi szöveg miatt szerintem nem lehet az. A szépirodalomban J. A. óta ez a törvény: *Az igazat mond, ne csak a valódit*, vagyis ebben a szakmában a valóság a minimumkövetelmény.

Jeles András olvasói levelében⁴ felsorolja a szerinte is valótlanságokat, amikhez hozzáteszem, hogy a különben bravúrosan megírt jelenetről – a titkárnő tréflit eszik az irodában – senki értő nem gondolhatja komolyan, hogy megtörténhetett volna. De egy átlagos olvasóban reálisan felmerülhet az a gondolat, hogy a Rabbiképző Intézet ilyen értelmű megszenteltelentése Scheiber alatt mindennapos lehetett. Szünet nélkül vadászott rá a belügy. Meg akarták semmisíteni, mert Scheiber egymaga megszélyesítette a holokauszt utáni zsidó reményt. Egy életveszélyes valamit az államateista gépezet szemében. Besúgókat küldtek rá, lehallgatták, ahol csak tudták, gyötörték. Soha nem tört meg, nem hagyta el a hazáját, a végén rákja lett, és meghalt. Milyen egyszerű lett volna kirúgatni és elűzni egy tréfli-ürüggyel!

A Nádasnál szereplő Miklós, aki a szerző szerint „Scheiber szemében minden bizonytalanság egy niemand, egy nulla, egy senki” volt, megható visszaemlékezésében⁵ megírta, hogy egyik főművét Scheiber ezekkel a szavakkal dedikálta neki: „...volt ta-

nítványomnak szeretettel...” Aki egy kicsit is ismer-te Scheiber Sándort, az tudja, hogy családja után tanítványai voltak számára a legfontosabbak. Scheiber ténylegesen úgy gondolta, hogy a tanítványai által él. Egy rabbiiktatás során, a holokausztra emlékezve ezt mondta: „Mindenem elveszhetett, az életbe könyveim és tanítványaim vittek vissza.”⁶

„Scheiber finnyásan, orrhangon beszélt Marival” – írja Nádas a fent említett Miklós feleségéről, aki Scheiber titkárnője volt. Ezzel szemben Mari fontosnak tartotta hangsúlyozni Scheiber „szép orgánumat”.⁷

Nádas írja, hogy Mari szerint Scheiber „ápolatlan”, akitől „undorodna”. Ezzel szemben Mari Scheiberről ténylegesen a következőket írta: „Kifogástalan nettség – sötét öltöny, fehér ing, fekete nyakkendő –, gondozott kéz, finoman visszahajló ujjak, amelyekre oly büszke volt. Jóleső látvány ez a nagyon ápolat, pedáns külsejű tudós.”⁸

Nem folytatom, mert ennyi szó is nagyon fáj. Scheiberről könyvtárnyi irodalom van.

Azt azért még megírom Scheiber Sándorról, akit Nádas Péter „rettegett” emberként aposztrofál, hogy a hagyatékának rendezésekor találtunk egy reszketeg kézzel írott levelet egy hölgytől. Így szólt: „Drága Professzor Úr! Boldogan halnék meg, ha (halálom esetén) Ön temetne. Tekintettel arra, hogy halandó emberek vagyunk, ezért bátorodom e kéréssel a Professzor Úrhoz fordulni! Jóságért előre is hálás köszönetet mond, sok szeretettel és tisztelettel, igaz híve ... „



Az utolsó előadás a Rabbiszeminárium katedróján

JEGYZETEK

- ¹ Ormos István professzor közlése.
- ² Hidvégi Máté: „Löw Immánuel utolsó hónapjai.” *Remény* 18(4): 3–19, 2015.
- ³ Hidvégi Máté: „Ki fény vagyok, homályban éltem” – Scheiber Sándor emlékezete. In: *Scheiber Sándor: Folklor és tárgytörténet. Teljes kiadás.* Makkabi Kiadó, Budapest, 1996, p. 12.
- ⁴ Jeles András: „Ettük mi is a fagyott lótetemből kivágott húst”. *Magyar Narancs* 29(19): 5–6, 2017.
- ⁵ Michael Ben-Menachem (Markó Miklós): Az apró betűk óriása. <http://www.or-zse.hu/ev/scheiber2005.htm>
- ⁶ Scheiber Sándor: „Rabbiiktató beszéd. Dr. Murányi Miklós főrabbi beiktatásán az Újpesti Zsinagógában, 1948. október 31-én.” In: *Scheiber Sándor könyve. Válogatott beszédek.* Szerk., vál. Kőbányai János. Múlt és Jövő Lap- és Könyvkiadó, New York, Budapest, Jeruzsálem, 1994, pp. 185–189.
- ⁷ Biedermann Marianne: „Kohn bácsi temetési beszéde.” In: Kertész Péter: *A könyvek hűje. Emlékfüzér Scheiber Sándorról.* Urbis Könyvkiadó, Budapest, 2005, p. 124.
- ⁸ *ibid* p. 123.



Kőhányai János fotói

Allen Ginsberg Kaddis című versét szavalja a híres Scheiber-kidduson

Voigt Vilmos

Levél Nádas Péter emlékezetének

Kedves Péter:

mi úgy ötven éve ismerjük egymást, vagy inkább tudunk egymásról. Hacsak akkoriban nem – azóta nem írtam levelet neked. Most is sajnálom.

Könyved 549–556. lapjai miatt írok, amelyben a Rabbiképző Intézetéről és igazgatójáról, Scheiber Sándorról adsz – torzképet, következőképpen hazugságot. Megérdemelt írói tekintélyed és az emberek lelkébe olyan pontosan behatól mondataid miatt az olvasó neked ezt mind el fogja hinni. Mint-hogy a kárt Te okoztad, a tisztesség azt mondatja: éppen ezért ezt neked kell helyrehozni, a ma is élő Scheiber család felé polgári bocsánatkéréssel és a következő kiadás(ok)ból megfelelő módon könyved e részének kijavításával, eltüntetésével.

Fejlett empáthiád biztosan érzékeli, hogy a szintén gyalázatosan pertraktált titkárnő (Mari) esetében még nagyobb a felelősséged. Őt ugyanis széles hatású fórumon senki sem fogja megvédeni: átnéztél és átnéznek rajta, mint egy ablaküvegen – hogy téged idézzelek.

Remélem, e néhány könyvlelapon csak nem emlékezel jól, pontosabban nem is rossz irányban, hanem rossz irányból rekonstruálsz. A Rabbiképző épületéről leírtad egyes részek akkori benyomásaim és mai visszagondolásom szerint is hitelesek. Valóban rendetlenség (is) volt a Rabbiképzőben, a könyvtárból (itt is) könyvek tűntek el. A lift hol járt, hol nem, az ételszag a szentebb szobákban is érezhető volt. Szerencséd, hogy a mellékhelyisége-

kig nem jutottál el... Ahova egyébként nem volt egyszerű odatalálni, akár még a díszterem előtti folyosón sem. (Mint a világon szinte mindenütt.) Közvetlen szakirodalmi mintaként akár Karinthy *Így írtok ti* könyvéből a Zola *Germinal*-parafrazist tudom említeni. Nem volt igazi adminisztrációja, segédszemélyzete a Rabbiképzőnek. Egyáltalán csoda volt, hogy megmaradt az ezerszámra (!) írott feljelentések ellenére. És Scheiber nemcsak rabbi és igazgató volt, hanem nemzetközileg is ismert és elismert, rendkívül sokoldalú tudós, kulturális személyiség: a tisztességes és hagyományos magyar neológ zsidóság akkori (alighanem egyetlen) példát adó megtestesítője.

És most következzen az a „pontos és fontos” portré, amit az általad egyébként merészen összevont két szobáról ma lényegesnek tartasz megörökíteni.

Te így mutatod be Scheibert: „sokak által tisztelt és nem kevésbé rettegett nagy tudós”. Már ez a kidekázás is jelzi, milyen indulattal készült utólagos portréd róla. Scheiber rengeteg embert ismert. Köztük kevés életben maradt barátja volt. Rá féltékeny ember annál több. Kiugrott vagy kizavart rabbinövendék még több. Ők Scheiberrel ettől kezdve nem szerethették egymást. Titkos és nyílt ellenfelei voltak. Ál-barátai is, akik mindig pozitív laudációval kezdték említeni, ám már a következő mondatban sötét összefüggésekre tértek át. De Scheiber ettől még nem volt féltékenységéből és tudósi szórakozottságból folyton a titkárnője után koslató vén kecske. Tirannus és kicsinyes főnök, aki ápolatlan és slampos: lógnak róla a kikönyöklött zakók, totyakos nadrágok, zsírosan fényeskedő nyakkendők, rosszul vasalt vagy egyenesen vasatlan ingek, amelyekről még olyik gomb is hiányzott. Még a *Talmudjude* hecc-ikonográfiájából átvett vaksi rabbit is felhozod, akinek a (no milyen?) orráig kell közelíteni a szemüvegekkel, hogy az olvasnivalóból lásson is valamit. Persze, még ebben is van optikusi igazság. Ám aki valaha látta Scheiber szinte mikroírású, mégis jól áttekinthető előadás-vázlatait, leveleit, dedikálásait: tudja, a Te vaksi képed a „a szörny megölése” motívum (Polifémosz) sokadik idézése. Csodálom, hogy a lábszag és lúdtalpas járás hasonló eredetű motívumára elfelejtettél utólag emlékezni. De hogy minden érzékszervre jusson valami degusztáló, nálad Scheiber hol finnyosan és orrhangon beszél, hol meg dörög.

Ám nemcsak a visszataszító külső, hanem az erkölcstelen jellem is megkapja a magáét! Szerinted az idős férfi sértett vonalmában örökösen elegendetlen volt titkárnőjével. Egyébként magad írod le, miért így emlékezel rá? Scheiber irigylte a Te „ivarérett” fiatalágodat, lenézte, sőt észre sem vette a

társadalmi hierarchia alján levő ipari tanulót: „rituálisan átnézett rajtad”. Sőt azt sem reagálta, hogy a Te dédapád milyen döntő fontosságú személy volt a Rabbiképző létrejöttében, fenntartásában és általában a magyarországi zsidók emancipációjában. Akit szintén elfelejtettek. Te pedig évtizedek múltán is lubickolsz abban az egyre jobban kifejlesztett slemiségben, hogy „élvezted rituális közönyét”. (Ó, ismét az a fránya „rituális” jelző. Be sokszor egyértelmű a jelentése!)

Ha mindezt egy regényben írod meg, nem szólnék egy szót sem. De itt a túlélő koronatanú (Te) vádaskodik: mégpedig névvel és tüzetes, következetes, apró ecsetvonásokkal. Egy finomtollú sokkönyves író ne vette volna észre hogy Scheibert és családját – akiket talán nem is ismertél – hogyan becsmérli? Azt elhiszem, hogy (el)ismerted miniatűr filológiai munkáit. De nemcsak rövid tanulmányai voltak. És azt sem kívánhatjuk, hogy mindenki végigolvassa Scheiber többkötetes műveit, magyarul is, angolul is. Évekkel ezelőtt megjelent magyar templomi beszédeit azért kézbe vehetnéd, és azután gondolkoznál azon, milyen is volt valóban a közösgémgeltartó lelkész, aki az általad felskiccelt változatban kicsinyes és anyagi, bosszúálló és kőszívű gonosz ember?

Magam körülbelül akkor ismertem meg Scheiber Sándort, mint amikor a te jellemzeted zajlik.

Folkloristaként közeledtem hozzá, és (Dán Róbert máig köszönt közvetítésével) évek munkájával sikerült rávenni arra, hogy „Folklor és tárgytörténet” címmel az ELTE Folklore Tanszékén megbízott előadóként megjelenjen. Felejthetetlen órák voltak a zsidó kultúra és folklor egészéről – nemcsak filológiai morzsalékokról. Magam már közöltem egyik órájának általam akkor leírt szövegét, és úgy gondoltam, ezt nem kell megismételnem. Csakugyan? Mások, köztük egykori tudós – rabbi – kollégái ezt a gesztust nem tették meg. Élete végén felterjeszhettem nálunk címzetes egyetemi tanárnak. Én úgy emlékszem, életében az egyik utolsó telefonbeszélgetésben feleségével közölhettem a jó hírt – a felterjesztést elfogadták. Legalább még egy évet élhetett volna! Hogy egy kicsit sütkérezzen a megbecsülésben – szolgáljon rabbiként, tudósként, előadóként. Halálát és utóéletét a mindvégig meglevő gyűlölet és félreértések is övezték. Magyarországon ez furcsa módon „elismerés”, olyan, mint az aranypróba. *Aquila non captat muscas!*

Nem hiszem, hogy pontról pontra cáfolnom kellene vádjaidat. Csak mutatóba egy-kettő. Nem volt slampos, éppen ellenkezőleg: választékosan öltözött, kiváló minőségű öltönyökben, gondosan válogatott nyakkendővel. Gyakran járt borbélyához. Kellemes beszédhangja volt, prédikátorként egy-

szerre fennkölt és megnyerő. A legegyszerűbb szöveget is előre megkomponálta, sokszor névjegynagyságú vázlatot is készített. De fejből beszélt, nyomdakész, a szó szoros értelmében klasszikus magyar nyelven. Egyetemi órái is ilyenek voltak. Kiváló pedagógusként tudta, mikor kell humorral, anekdotával élénkíteni a lankadó figyelmet. Igen szépen énekelt. Ha dolgozott, persze, hogy kereste az adatokat, ide-oda nyúlt a könyvhalmazban. De nem rohagált percenként a titkárnőhöz, új feladatot adni vagy ellenőrizni. Arra viszont visszaemlékezek, hogy délutánonként kettesben ültek az örök-ké élénk filozófus Szemere Samuval (1881–1978), fejtegetve a zsidó vonatkozásokat mondjuk Thomas Mann vagy mások – talán Palágyi Menyhért/Melchior – életművében. Jóságú ember volt, bárki fordulhatott hozzá, bárminő csip-csup ügyével is. Minthogy „mindenkit” ismert, sok embernek segített kapcsolatokat találni. A rászorulókat igen diszkrétén még pénzzel is segítette. Messze földön ismert „házasságszerző” volt. Remélem, az átlagosnál nem kisebb sikerrel. Ha valahova mennie kellett, szerette, ha valaki elkísérte, és útközben beszélgethettek. Ritkán erre fel is szólított valakit. Noha az aprólékosságig ténytisztelő volt, és tisztában volt környezete hibáival is: nem emlékszem, hogy valakit külön gúnyolt volna. A híreket figyelemmel hallgatta, de – legalábbis jelenlétemben – nem pletykált. Annál több valódi, érdekes eseményről tudott. Dicsekedett könyveivel, kötetei szép nyomdai külsejével, kiváló minőségű papírával. Engem is megajándékozott régi, ritka publikációkkal. Szerényen volt figyelmes. Amikor fiam megszületett, erről is tudomással bírt. (Nem a családközből.) Ízlésesen becsomagolt kis borítékot adott át. Kék-fehér színű bébiruha volt benne. Természetesen ebben keresztelték a gyereket.

Derűs és bölcs, szorgalmas és hihetetlenül művelt ember volt. A magyar rabbik ékessége, a nem zsidó magyar tudomány nagyjá. (Noha ezt még élete végén sem ismerték el a kellő mértékben.) Elismeréseivel nem dicsekedett, mellőzöttségét azonban érezhetően fájdalommal viselte.

Még folytathatnám...

Levelem konklúziója előtt arra hívnám fel a figyelmet, hogy általában sincs pontatlanabb beszámoló, mint a szemtanúé. Ennél tévedésre hajlamosabb csak az író. Legkivált a prózaíró, mivel a versekből mindenki úgyis csak azt hiszi el, amit akar.

Jókai leírja, hogy 1848 nyarán Kossuth elküldi a Rózsa Sándor felmentését szolgáló levéllel. Jókai azon frissiben megírja jelentését, és később is többször idézi a történetet, olyan időben, amikor mind Kossuth, mind Rózsa Sándor még élnek. Jókai

dezilluzionista képet fest a buta, önző, anyagiás be-tyárról – aki nem hasonlított a romantikus regények lázadó haramiáira. Az utókor tudja, hogy Jókai leírása hamis. Amikor Móricz Zsigmond a maga Rózsa Sándor-regényét írta, tételről tételre cáfolja Jókait. Ő viszont, ha nem is túl-túlzottan, de heroizálja Rózsa Sándort. Az ő ábrázolása is alaptalan, írói kitaláció.

Innen visszatérve Scheiberhez, három lehetőség áll az „olvasó” előtt. Vagy Neked hisz (ami valószínű) – vagy nekem. Vagy Scheiber egy Dr. Jekyll és Mr. Hyde: más a Te jelenlétedben, mint máskor. Lehetséges, hogy kétféle budapesti Rabbiképző volt? Az egyikben én a Lessing óta megszokott bölcs rabbit találtam – a másikban Te Fagin tanyáját.

Nekem nem kell bocsánatot kérnem, a szép szavakat nem szokás kiigazítani. De Neked elszámolni valóld van az általad adott Scheiber-képpel. Különösen ma – de általában bármikor.

Tisztelettel és továbbra is szeretettel – de választatot erősen várva:

Voigt Vilmos



Fehér László korai műve Scheiber Sándorról (részlet)